

Струганець Л. В.,
доктор філологічних наук,
професор кафедри української мови та методики її навчання
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

ЛІНГВОПСИХОАКЦЕНТУАЦІЯ ЯК НОВИЙ МЕТОД І НАПРЯМ В УКРАЇНСЬКІЙ ПСИХОЛІНГВІСТИЦІ (РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ ПАПІШ В.А. «ЛІНГВОПСИХОАКЦЕНТУАЦІЯ ЕЛІТАРНОЇ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ: ТЕОРІЯ, ІСТОРІЯ, ДИСКУРСИВНА ПРАКТИКА»)¹

На сучасному етапі розвитку мовознавства діапазон досліджень лінгвальних явищ розширюється, відбувається взаємопроникнення та інтеграція напрямів студій. Відрадно, що науковці не йдуть проторованою дорогою, а шукають нові шляхи, підходи до аналізу мови та мовної діяльності. В. Папіш запропонувала авторське осмислення феномену акцентуованості як психологічного конструкта мовної свідомості, що, безперечно, впливає на формування ідіостилю й ідіолекту лінгвоперсони. У рецензованій монографії уперше в українському мовознавстві комплексно схарактеризовано теорію *лінгвопсихоакцентуації*, що стала продовженням учення про психологічну акцентуацію. Робота побудована на міцному теоретичному фундаменті: залучено методологічні підходи класиків української лінгвістики та представників зарубіжного мовознавства. Це відкрило авторці широкі можливості для психолінгвістичної інтерпретації текстів елітарних мовних особистостей.

Рецензована праця складається з *Передмови* наукового редактора – професора Т. Космеди, *Вступу*, чотирьох розділів із висновками до кожного з них, загальних *Висновків*, *Резюме* англійською мовою, *Іменного покажчика*, *Предметного покажчика* і *Списку використаних джерел* (у тому числі лексикографічних, художніх), що нараховує понад 500 позицій.

У *Вступі* традиційно окреслено актуальність праці, її об'єкт, предмет, дослідницький матеріал, презентовано мету і завдання, методологічні засади та авторську методику, новизну, теоретичне й практичне значення, своєрідність побудови наукового опису, апробацію дослідження, указівку на наявні наукові публікації авторки (зарубіжні й вітчизняні видання).

У *першому* розділі «Методологічні засади дослідження: формування й розвиток учення про лінгвопсихоакцентуацію» (с. 27–156) описано передумови виникнення теорії лінгвопсихоакцентуації, що своїми коренями сягає психолінгвістичних ідей О. Потєбні, Д. Овсянико-Куликовського, І. Франка, Л. Булаховського, Ю. Шевельова та ін.; простежено формування наукових шкіл у зарубіжному мовознавстві, пов'язаних із напрацюваннями теорії лінгвопсихоакцентуації; усебічно схарактеризовано термінний апарат дослідження з виділенням проблемних і дискусійних питань; обґрунтовано введення уточнювальних термінів. Імпонує, як викладено розуміння поняття

текст крізь призму лінгвістичних та психолінгвістичних параметрів. Схвально оцінюємо авторське визначення *ідіолекту* й *ідіостилю* з позицій теорії психолінгвістики з урахуванням постулатів теорії лінгвопсихоакцентуації. Описуючи типи, константні та факультативні ознаки лінгвопсихоакцентуації, В. Папіш пропонує їхню узагальнену класифікаційну систему, поглиблює лексикографічну інтерпретацію окремих дефініцій, простежує відображення цієї теорії в сучасних українських посібниках із психолінгвістики. На нашу думку, у рецензованій монографії чітко схарактеризовано методичний алгоритм виявлення ознак, які відображають акцентуовані риси текстотворця з урахуванням системи екстралінгвальних чинників, текстових і дискурсивних параметрів, що виявляються в психологічних концептах, вербалізації окремих тематичних груп лексики, в омовленні певних граматичних засобів, а також моделюванні відповідних комунікативних стратегій і тактик, вербальних та невербальних засобів. У процедурі декодування тексту В. Папіш коректно залучила досвід суміжних гуманітарних та природничих дисциплін.

Другий розділ «Модель аналізу текстового простору (поетія, проза, драма, листування) мовної особистості Лесі Українки у фокусі теорії лінгвопсихоакцентуації» (с. 157–228) відображає випрацьований авторський підхід для багатоаспектного аналізу істероїдної лінгвопсихоакцентуації, зокрема на матеріалі творчості Лесі Українки. Теорію лінгвопсихоакцентуації спроектовано не лише на художній дискурс письменниці, але й на її еґо-текстовий простір (мемуари, щоденники, листи та інші вторинні тексти); простежено вплив лінгвопсихоакцентуації на індивідуально-авторську креативність поетеси. В. Папіш продемонструвала високу лінгвістичну підготовку й чуття слова, що виявляється у виокремленні індивідуально-авторських значень та смислів, описі функційно-прагматичного навантаження текстових одиниць, доведення висунутої гіпотези. Дослідниця констатує, що у назвах творів Лесі Українки частотними є слова із семами 'горе', 'туга', 'сльози', 'плач', 'стоґін', 'утома', що слугують семантичними предикатами емоцій, порівняймо: «Я сьогодні в тузі, в горі...», «В небі місяць зіходить сумний...», «Коли втомлюся я життям щоденним...», «Якщо прийде журба, то не думай її...», «Україно! плачу сльзми над тобою...», «Всі наші сльози тугою палкою...», «Скрізь плач,

¹ Папіш В. А. Лінгвопсихоакцентуація елітарної мовної особистості: теорія, історія, дискурсивна практика. Ужгород – Вінниця: Поліграфцентр «Ліра», 2022. 456 с.

і стогін, і ридання...», «Горить моє серце...», «У чорну хмару збиралася туга моя...», «Хвилина розпачу» та ін. (с. 194).

Цікавим читачеві монографії буде аналіз соматичної лексики, використаної у творчості Лесі Українки. В. Папіш вважає, що соматизми передають і портретні риси зовнішності, і риси характеру, і глибокі чуттєві реакції людей. Дослідниця простежує виразну вербалізацію невербаліки, що містить вказівку на відповідні почуття, емоції, психічні стани персонажів, як-от: *голівкою киває* («Біда навчить»), *злотисті кучері [...]* над чолом («Жаль»); *дрібно фризівана гривка* («Жаль»); *її очі сяли, обличчя злегка зашарілося* («Жаль»); *кучеріки бездоганні* («Жаль»); *очі в неї, мов барвінок, а коси, мов промінь сонця* («Голосні струни») (с. 208-209). Логічним є підсумок, що метамова теорії лінгвопсихоакцентуації потребує розширення, зокрема авторка пропонує ввести такі терміни, як *онімна психолінгвістика, соматична метонімія*; актуалізувати терміни *психологічний конструкт, Я-концепція*.

У третьому розділі «Лінгвопсихоакцентуація мовної особистості: аспектуально-фрагментарний аналіз (на матеріалі художніх текстів класиків української літератури)» (с. 229–326) на основі емпіричного матеріалу доведено наявність певних типів лінгвопсихоакцентуації і в інших знакових постатей української лінгвокультури: істеродної (П. Куліш), гіпертимної (В. Винниченка), параноїдної (І. Огієнко). У текстах окремих митців виявлено два типи лінгвопсихоакцентуації: у Т. Шевченка – афективно-екзальтованої й емотивної, М. Коцюбинського – параноїдної й депресивної, О. Кобилянської – депресивної й нарцисичної.

На наш погляд, нове прочитання класиків української літератури в руслі мовного психоаналізу поглиблює уявлення про їхню лінгвокреативність, лінгвософію, дає змогу по-новому осмислити психологічні ресурси української елітарної лінгвоперсона, відчуті розмаїття стилів і прагматику дискурсу. Для прикладу розглянемо аналіз концепту СМІХ у романі «Сонячна машина» В. Винниченка. В. Папіш засвідчує велику варіантність ословлення посмішки, зокрема для вербалізації: «1) радісних емоцій: *іскорка веселого гумору...*; 2) процесу замовчування інформації: *з тихим сміхом одмовчується...*; 3) конфліктного зіткнення інтересів: *пороздирані мстивим сміхом...*; 4) моделі поведінки персонажа: *з сірою застиглою посмішкою...*; 5) комічних ефектів: *із усміхом банькатих очей...*; 6) гендерних стереотипів: *...випліскується жіночий сміх...*; 7) іронії та сарказму: *...виступає іронічний усміх...*; 8) поганих емоцій: *мокра, гидка, страшна посмішка!*...; 9) трагічних емоцій: *співчутливим усміхом...*; 10) доброти: *...посміхається, як вірний собака...*; 11) міжлюдських стосунків: *із хвильками внутрішнього, зворушеного сміху...*; 12) впливу на адресата: *дивиться одвертим, сміхотливим поглядом...*; 13) неприязності: *з закушеними посмішками...*» (с. 280-281).

Четвертий розділ «Художній дискурс закарпатських письменників ХХ століття у фокусі лінгвопсихоакцентуації: регіональна своєрідність» (с. 327–368) виконує, так би мовити, й презентаційну роль, оскільки авторка монографії зосереджує увагу на дискурсивній художній практиці письменників унікального закарпатського регіону, де й дотепер зберігається полікультурне середовище з діалектною різномітністю. На основі опрацьованого матеріалу доведено наявність таких видів акцентуації: у Ф. Потушняка – епілептоїдної й інтровертної, І. Чендея – депресивної й незначною мірою інтро-

вертної. На прикладі аналізу дискурсивно-текстового простору П. Скуняця дослідниця продемонструвала, що не завжди можна однозначно окреслити домінуючий тип лінгвоакцентуації через наявність багатьох її типів одночасно.

Авторка монографії переконує, що лінгвопсихоакцентуація – це і новий метод, і новий перспективний науковий напрям в українській психолінгвістиці, недооцінений у попередні роки. Методологію цієї теорії докладно представлено в розглянутому науковому описі, при цьому дослідниця не оминає й проблемних аспектів, що ще не мають чітких обрисів у науці; інколи вступає в дискусію зі знаними вченими, переконуючи в актуальності й важливості запропонованих теоретичних висновків. Механізм психолінгвістичного аналізу емпіричного матеріалу науково виважений і послідовний.

До честі авторки зазначимо, що оригінально змодельовано психологічну індивідуально-авторську картину світу кожного з аналізованих письменників, указано на своєрідність вербалізації типових рис національного характеру українців. Наприклад, у текстовому просторі Ф. Потушняка найбільш яскраво й послідовно, на думку В. Папіш, вербалізується концепт ХАТА. При цьому психологічно-текстове значення концепту набагато ширше, ніж це зафіксовано в українських лексикографічних джерелах. В аналізованих творах Ф. Потушняка хата слугує не лише для номінації матеріальної будівлі. Вона є духовним осердям, захистом, джерелом радості і смутку. У мовній свідомості героя оповідання «Своя хата» оселя виразно інтимізується – це рідні стіни з рідним запахом, що сприймаються крізь призму дитячої любові. «Актуалізовано такі смисли: ‘рідний простір’, ‘пам’ять дитинства’. Утрату житла герой переживає як справжню драму, чутливо відтворену фраземами, що також репрезентують національно марковані смисли...: *мов хтось довбнею вдарив по голові; в серці щось палило, мовби хто ножем колов; стояв, наче закопаний; заплакав як мала дитина* («Своя хата»...) (с. 345). Ці рядки суголосні з відчуттями українців у час війни, коли тисячі людей втрачають свої домівки або вимушено їх покидають.

У загальних *Висновках* монографії наголошено на тому, що чимало психолінгвістичних ідей українських науковців випереджали в часі базові концепції класиків зарубіжного психоаналізу, однак були свідомо замовчувані, порівн.: «Український досвід розбудови розглядуваної теорії сягає другої пол. ХІХ – поч. ХХ століття й пов’язаний з іменами О. Потебні, Д. Овсянико-Куликовського, І. Франка, Л. Булаховського. Констатуємо, що теоретичні постулати, сформовані зазначеними вченими, випередили в часі базові методологічні ідеї класиків зарубіжної психології, що лягли в основу теорії психолінгвістики, насамперед З. Фрейда і К.-Г. Юнга. Зазначений факт залишався невідомим сучасній світовій науці через відповідне замовчування, мотивоване російською імперською, зокрема й радянською, ідеологією, що не прагнула помічати вагомих досягнень української науки, приписуючи їх виключно російським, зокрема й російським радянським ученим. У дослідженні продемонстровано, що саме вказані вище класики українського мовознавства ґрунтовно розробляли важливі положення теорії психологічного розуміння природи мови, норми й патології, що фіксуються в мовленні, систематизували відомості про роль свідомості й підсвідомості в процесі продукування текстів, впливу фантазії на індивідуальну творчість, коментуючи психофізіологічні особливості, що характерні для кожного мовця,

продуцента мовлення й для лінгвокреативної діяльності загалом, що виявляється під час моделювання художнього тексту (дискурсу)» (с. 369–370).

У ракурсі сказаного зауважимо, що в списку використаної літератури зазначено багато праць російських науковців. У першому теоретичному розділі монографії В. Папіш окреслює розвиток досліджуваної проблематики в діахронії. Саме тут на тлі студій російських і зарубіжних учених максимально повно систематизовано та увиразнено доробок українських науковців.

Рецензована праця насичена цікавими статистичними даними, багатим ілюстративним матеріалом – таблицями, схемами, що доречно доповнюють теоретичні постулати. Вважаємо, що задекларована в монографії мета – «виокремити вчення про лінгвопсихоакцентуацію як самостійний напрям сучасної української психолінгвістики, розкривши історію його становлення, базові теоретичні засади й своєрідність вияву лінгвопсихоакцентуації в текстовій (дискурсивній) практиці українських

елітарних лінгвоперсон, з'ясувавши їхні типи та особливості вербалізації ключових параметрів лінгвопсихоакцентуації» (с. 15–16) – та окреслені завдання виконані.

Як побажання висловимо міркування про те, що під час аналізу поетичних текстів Петра Скуня варто було б розширити джерельну базу, залучивши й інші збірки поета, його публіцистику. Однак це може бути й перспективою дослідження. У подальших студіях доцільно спроектувати авторську методику й на інші тексти українських вишуканих лінгвоперсон.

Загалом рецензована монографія відповідає нормативному академічному стилю, базується на вартісному фактичному матеріалі, завершується переконливими узагальненнями, свідчить про глибоку обізнаність авторки з методологічними задачами психолінгвістики тексту. Наукова розвідка є, безперечно, новаторською і сприяє розвитку національної науки.